

prof. ucz. dr hab. Paweł Szerszeń
Instytut Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej
Uniwersytet Warszawski

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Gabrieli Krupy-Turowskiej *Strategien der Manipulation. Sprache, Text und Bild im nationalsozialistischen Diskurs*

W przedłożonej do oceny pracy jej Autorka, Pani magister Gabriela Krupa-Turowska, obiera za cel przeprowadzenie analizy strategii manipulacji w języku, tekście i obrazie, które można było zaobserwować w dyskursie narodowosocjalistycznym. Manuskrypt wraz ze spisem treści i wykazem bibliograficznym liczy 234 strony, z czego tekst właściwy obejmuje powyżej 210 stron dysertacji. Na stronach 211-234 umieszczono obszerny, składający się z ponad 160 pozycji, spis bibliografii oraz streszczenia w języku polskim i angielskim.

Już na wstępie należy uwydatnić, że przedłożona do oceny praca stanowi przykład wnikliwej i skrupulatnie zaplanowanej analizy lingwistycznej, należycie skonstruowanego materiału korpusowego oraz to, że założone przez Autorkę cele zostały zrealizowane. W mojej recenzji odnoszę się do treści i układu pracy (cz. 1), aby następnie przedstawić i uzasadnić moją ocenę rozprawy, w tym jej założeń teoretycznych, wykorzystywanej metody i sposobu prowadzenia badań (cz. 2 i 3). Ponadto załączam kilka uwag uzupełniających i propozycji dotyczących poprawy tekstu przed jego opublikowaniem (cz. 4).

1. Ocena ogólna treści i układu pracy

Poddając ocenie strukturę pracy, należy skonstatować, że zarówno sam układ prezentowanych treści (od zagadnień ogólnych do zagadnień szczegółowych, od zagadnień teoretycznych do zagadnień praktycznych), jak i kolejność poszczególnych rozdziałów nie budzi zastrzeżeń. Praca składa się z pięciu rozdziałów głównych (rozd. 1-5.3), poprzedzonych wstępem, i wieńczącego ją podrozdziału 5.4. o charakterze podsumowującym, rozbudowanej, starannie przygotowanej, liczącej nieco ponad 10 stron bibliografii oraz streszczeń w języku polskim i angielskim. Rozprawę podzielono na dwie części: pierwszą (rozdziały 1-4) o charakterze teoretycznym oraz drugą (rozdział 5) – o charakterze analityczno-badawczym i podsumowującym. Struktura pracy została starannie przemyślana, jednak w ocenie piszącego te słowa stałaby się bardziej klarowna, gdyby poszczególne rozdziały, a przynajmniej część teoretyczna pracy, wyposażone zostały w gromadzące najistotniejsze wyniki podejmowanej

refleksji badawczej podsumowania i/lub wnioski, co umożliwiłoby Autorce osiągnięcie większej spójności wywodu naukowego i ułatwiłoby czytelnikowi orientację w pracy. Część teoretyczną poprzedza krótki wstęp, w którym wskazano przedmiot badań. Konstytuują go strategie manipulacji w języku, tekście i obrazie, które można było zaobserwować w odniesieniu do dyskursu narodowosocjalistycznego. W pierwszym rozdziale pracy wprowadzono do dyskusji stanowiące podstawę do dalszych rozważań i analiz Autorki pojęcie dyskursu wg tradycji zapoczątkowanej przez Michaela Foucaulta, który opiera swoją teorię na związkach pomiędzy podmiotem, wiedzą i władzą. Pozostając w nurcie tematu dyskursu jako praktyki społecznej, sytuującej Polskę i Polaków jako odbiorów dyskursu, mgr Krupa-Turowska nawiązuje do wskazanej przez Goffmana (2006) „techniki twarzy” oraz „pozytywnej twarzy” i „negatywnej twarzy” Brown i Lewinsona (1978), po czym wieńczy wstępne rozważania o dyskursie omówieniem lingwistycznej analizy dyskursu wg Spitzmüllera i Warnkego (2011), którzy na dyskurs spoglądają przez pryzmat władzy, praktyki społecznej oraz produkcji wiedzy. W rozdziale drugim nakreślono istotne dla przebiegu dyskursu i jednocześnie postaci analizowanego materiału badawczego tło historyczne. Za punkt wyjścia przyjęto zawarty przez Polskę i Niemcy w 1934 pakt o nieagresji, który na gruncie politycznym posłużył za podstawę do dalszego rozwoju stosunków polsko-niemieckich. W kolejnych częściach rozdziału odnajdujemy opis wzajemnych relacji politycznych i ich rozwoju z uwagi na dynamiczny bieg wydarzeń historycznych w kolejnych latach, uwzględniając sytuację polityczną Polski w roku 1939 od uzyskania gwarancji od Wielkiej Brytanii, poprzez wybuch II wojny światowej, aż po zarys jej początkowego przebiegu i wydarzenia 1944 roku. Przybliżeniem pojęć *manipulacja* i *perswazja* Autorka rozprawy zajmuje się w rozdziale trzecim. Wychodząc od próby syntetycznego ujęcia strategii i technik manipulacji wg koncepcji Beck (2011), które to udaje się także Doktorantce zaobserwować w poddanym analizie materiale badawczym w rozdziale 5, przechodzi Autorka do uwag dotyczących kwestii „samooszukiwania się” wg Beier (2014), która to koncepcja stanowi, zdaniem mgr Krupy-Turowskiej, ważny wkład w badania nad strategiami manipulacji. W rozdziale czwartym rozprawy nawiązano do najważniejszych nurtów współczesnej refleksji językoznawczej w obrębie badań nad językiem i obrazem. Odnosząc się do wyników dociekań takich autorów jak Klemm i Stöckl (2011), Opiłowski/Jarosz/ Staniewski (2015) czy Große (2011) Autorka problematyzuje ww. przestrzeń badawczą, wskazując m. in. na niejednoznaczny charakter dyscypliny jaką jest „lingwistyka obrazu” i ukazując głębię relacji, jakie zachodzą pomiędzy tekstem i obrazem, które są we współczesnej komunikacji uzupełnione przez gesty oraz mimikę (Nöth 2000). Ważnym z punktu widzenia obranego celu badań jawi się podrozdział 4.2, w którym Doktorantka podejmuje udaną próbę ujęcia ww. relacji we współczesnej lingwistyce tekstu, uwzględniając

m. in. klasyfikacje Nöth (2000), w tym kluczowe dla dalszej części pracy kryteria komplementarności, „dominacji” czy „sprzeczności”. Rozdział piąty poświęcono analizie materiału badawczego oraz podsumowaniu wyników jego analizy. Tę ostatnią podzielono na 4 części, które odnoszą się do różnych etapów w okresach historycznych, tzn. odpowiadają zmianom w relacjach politycznych pomiędzy Polską a Niemcami w latach 30. ubiegłego wieku oraz uzasadniają ww. etapy i jednocześnie zmiany w postrzeganiu Polski i Polaków (profil dyskursu). Uzależniając przyjęte przez autora dyskursu stanowisko wobec Polski, wynik analizy określa, zdaniem Doktorantki to, czy w danym okresie historycznym wskazano na pozytywny lub negatywny obraz Polski w dyskursie narodowosocjalistycznym. W rozdziale 5.4 Autorka rozprawy syntetycznie prezentuje i podsumowuje wyniki analizy materiału korpusowego.

2. Ocena merytoryczna

Praca pod względem merytorycznym nie budzi istotnych zastrzeżeń. W celu weryfikacji i uzasadnienia postawionych tez Autorka obiera ujęcie dyskursu wg Michaela Foucaulta, który zasadza swoją teorię na związkach pomiędzy podmiotem, wiedzą i władzą, co z uwagi na podjęty problem badawczy, który oscyluje wokół strategii manipulacji w dyskursie narodowosocjalistycznym, jest w pełni uzasadnione. Także dobór pozostałych teorii stanowiących podstawę dla przeprowadzonej analizy materiału badawczego, wydaje się być wystarczający. Obejmuje on głównie polsko- i niemieckojęzyczną literaturę przedmiotu i uwzględnia najważniejsze osiągnięcia lingwistycznej analizy dyskursu oraz badań nad tekstem i obrazem.

Równie pozytywne wrażenie pozostawia lektura części empirycznej rozprawy. Wyrazem tego jest zarówno starannie opracowany korpus badawczy, który stanowią obrazy wyodrębnione przez Autorkę z niemieckiego czasopisma satyrycznego „Kladderadatsch”, oraz plakaty propagandowe pochodzące z książki Piotra Zychowicza (2014) „Opcja niemiecka”, wykorzystany do analizy strategii manipulacji zestaw kryteriów (komplementarność, dominacja, czynnik czasowy, intencja autora dyskursu), a także sama analiza, której wyniki, w oparciu o 41 wyekscerpowanych przez Autorkę rozprawy materiałów, Doktorantka ukazuje w sposób obszerny i szczegółowy. W oparciu o przeprowadzone badania Autorka pracy słusznie konstatuje, że w analizowanych okresach historycznych wypada wskazać konkretny pozytywny lub negatywny obraz Polski w dyskursie narodowosocjalistycznym. Poddane analizie obrazy ilustrują przykład działania autora dyskursu, który chcąc osiągnąć obrany cel, profiluje dany obraz Polski w dyskursie (pozytywny lub negatywny). Do celów analizy trafnie wykorzystano wyodrębniony w pracy Bąka (2010) paradygmat: „SPRECHENDE,

ANGESPROCHENE, BESPROCHENE”, wskazujący na uczestników dyskursu, w tym także na tych z nich, którzy zostają wykluczeni z koncyliacyjnej strategii kreowania relacji partnerskich (*Hinwendungsstrategie*). Strategię tę ujęto w pracy w ramach kategorii „Intencja autora”, który w zależności od relacji polsko-niemieckich i okresu historycznego stosuje wobec Polski kategorię 2. lub 3. osoby, co stanowi udane nawiązanie do koncepcji dyskursu wg Foucaulta (władza jest narzędziem nadzorującym i kontrolującym).

Podsumowując ocenę merytoryczną rozprawy należy podkreślić, że zarówno część teoretyczną jak i empiryczną pracy cechuje przemyślany i z reguły przejrzysty wywód, a także dość duża precyzja w sposobie prowadzenia badań, jak i interpretacji oraz opracowania ich rezultatów, która znajduje swój wyraz w ich wyrazistym opisie. Tym samym można stwierdzić, że Autorka nie tylko dokładnie planuje kolejne kroki badawcze, ale także konsekwentnie je realizuje, starannie dokumentując jednocześnie uzyskiwane wyniki.

Przechodząc do omówienia nieco słabszych stron recenzowanej pracy w omawianym aspekcie wypada zwrócić uwagę na pominięty wątek relacji obraz mentalny, profil kreowany, (kognitywny) obraz świata itd. vs. (dosłowny) obraz graficzny. Wartą pogłębienia wydaje się także kwestia relacji: technika a strategia, technika (konkretna poszczególna) a strategia (w ujęciu globalnym), które w rozprawie nie są rozróżniane i potraktowane zostały synonimicznie, por. np. technika (poszczególne zabieg) i strategia (globalna) w przekładoznawstwie.

Odnosząc się do kwestii jakości i ścisłości wyводу naukowego wypada zauważyć, że Autorka wprawdzie na ogół starannie dobiera i referuje teorie wpisujące się w nurt podjętych przez siebie rozważań, przyjmując trafne rozwiązania terminologiczne, jednak dosyć rzadko podsumowuje najważniejsze wyniki poczynionych obserwacji. Jeszcze rzadziej przyjmuje ton polemiczny, co w niektórych sytuacjach, zwłaszcza przy prezentacji odmiennych spojrzeń badawczych, byłoby pożądane i doprowadziło do ujednoznacznienia własnego ujęcia przedmiotu badań i w większym stopniu pogłębiło relacje pomiędzy częścią teoretyczną i empiryczną.

3. Ocena formalnej strony pracy

Podział treści recenzowanej pracy został dobrze przemyślany, co znajduje swoje odzwierciedlenie w jej układzie, w tym we właściwej kolejności rozdziałów, także kompletność też nie budzi zastrzeżeń.

Autorka nie ustrzegła się pewnych drobnych niedociągnięć formalnych, jak np. miejscami nieco większej liczby błędów językowych, ortograficznych (przeważnie literówek), rzadziej gramatycznych czy interpunkcyjnych, których liczebność w większości przypadków jest niewielka i nie ma wpływu na ogólną ocenę pracy.

Wykaz przykładów niedociągnięć formalnych tego typu został umieszczony w pkt 4 recenzji, pozostałe zaobserwowane przeze mnie błędy zostały dodatkowo wyróżnione w otrzymanym manuskrypcie i przekazane Autorce pracy.

4. Uwagi uzupełniające i propozycje dotyczące poprawy tekstu przed jego opublikowaniem

Przed opublikowaniem tekstu rozprawy proponuję rozważyć i uwzględnić zwłaszcza następujące aspekty:

- wyposażenie pracy w gromadzące najistotniejsze wyniki podejmowanej refleksji badawczej podsumowanie/a i/lub wnioski (pod koniec rozdziałów lub na zakończenie części teoretycznej)
- uzupełnienie w opisie ilustracji 2 informacji o treści nagłówka i podpisu ilustracji
- wprowadzenie większej spójności semantycznej i syntaktycznej w wybranych fragmentach pracy (np. na str. 69, 74, 119)
- poprawienie błędów gramatycznych i ortograficznych (literówek), np. na str. 6, 7, 13, 14, 15, 23, 34, 43, 66, 119 itd.
- podanie aktualnej daty dostępu przy linkach w odsyłaczach, np. str. 219, 220
- pojedyncze uchybienia dot. wykazu pozycji bibliograficznych (brak numerów stron w tomach zbiorowych na str. 212, 221; ujednoczenie zapisu stron na str. 218 i 219)
- poprawienie formatu tekstu, np. str. 29.

Przed oddaniem pracy do druku zalecam rozważenie ww. sugestii i/lub propozycji uzupełnienia literatury przedmiotu o najnowsze prace z zakresu analizy tekstu i obrazu, np. *Angelika Storrer 2020, Textqualität digital: Ein Modell zur Qualitätsbewertung digitaler Texte*¹, pozostałych uzupełnień oraz poprawienie pojedynczych błędów językowych, głównie ortograficznych i gramatycznych czy niewielkich uchybień edytorskich, zaznaczonych przez piszącego te słowa w dostarczonym manuskrypcie.

Na zakończenie stwierdzam, że oceniana rozprawa prezentuje wysoki poziom merytoryczny, jest wartościowa, spójna i napisana nienaganną niemiecką. Autorka wykazała

¹ https://ids-pub.bsz-bw.de/frontdoor/deliver/index/docId/9917/file/Storrer_Textqualitaet_digital_2020.pdf, (dostęp 12.07.2022)

się dobrą znajomością zagadnienia, umiejętnością przeprowadzania wnikliwej lingwistycznej analizy dyskursu i bardzo starannej prezentacji jej wyników.

Obok ww. walorów naukowych praca może posłużyć jako istotna pomoc w zajęciach dydaktycznych z krytycznej analizy dyskursu czy kontrastywnej analizy tekstów historycznych.

Reasumując pragnę z pełnym przekonaniem stwierdzić, że przedłożona mi do oceny praca w pełni spełnia określone w stosownej ustawie warunki stawiane pracom doktorskim. Dlatego bez zastrzeżeń opowiadam się za dopuszczeniem Pani mgr Gabrieli Krupy-Turowskiej do kolejnych etapów przewodu doktorskiego na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Warszawa 08.08.2022

/prof. ucz. dr hab. Paweł Szerszeń/